

El secret català del Tibet

L'agitada vida del missioner català Antoni de Montserrat ha començat a veure la llum, quatre segles després de la seva mort, gràcies a la investigació del professor Josep Lluís Alay. A través d'una exposició que es va inaugurar la setmana passada, es descobreix una història plena d'aventures, fe religiosa, viatges exòtics, pirates, terres ignotes i regnes llunyans.

Mentre que els viatgers Marco Polo, Ali Bey, Ibn Batuta, Vasco da Gama i Ptolemeu gaudeixen del reconeixement unànime per haver contribuït a establir nous límits en el mapa terrestre, només la historiografia anglosaxona havia inclòs fins ara Antoni de Montserrat en la llista per les seves primerenques descripcions de l'Himàlaia. El jesuïta que va deixar Catalunya fa més de quatre-cents anys per ordenar-se a Portugal i difondre la fe cristiana en corts musulmanes al nord de l'Índia emprèn ara el viatge de tornada.

Nascut a Vic el 1536 al si d'una família acomodada, Montserrat es va traslladar de seguida a Barcelona, on va establir els primers contactes amb l'orde jesuïta. La tradició diu que va ser deixeble directe d'Ignasi de Loiola, durant els exercicis espirituals que el sant va dirigir en terres catalanes. Però aviat la seva formació va portar-lo a Lisboa, que en aquells moments havia esdevingut el nucli principal de l'activitat jesuítica a la Península gràcies a la política de Joan III el Piadós. A la capital portuguesa va ser ordenat sacerdot i es va convertir en un gran coneixedor del llatí, a més de mostrar el seu coratge guarint malalts de pesta. Amb aquest esperit de servei, Montserrat va començar a interessar-se pel món de les missions, dividit aleshores entre l'Amèrica del Sud i l'Àsia.

Un missioner a la cort del gran mogol. El 1574 va ser enviat a Goa, a la costa oriental del subcontinent indi, centre neuràlgic dels portuguesos i jesuïtes a l'Àsia. L'arribada de Montserrat a aquest enclavament catòlic de

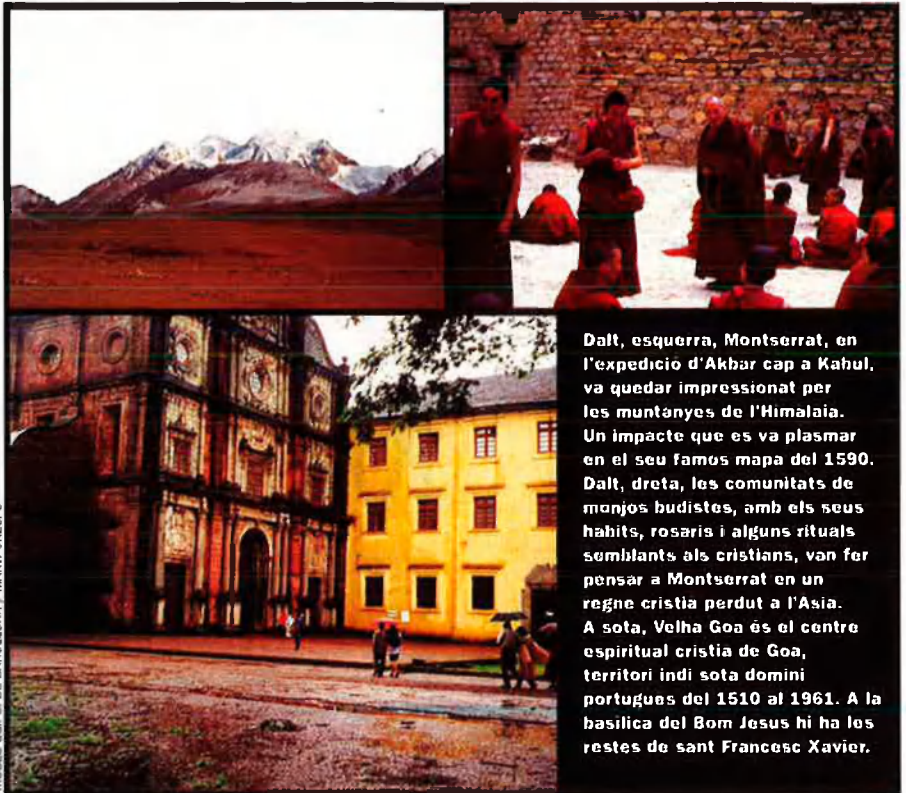

Antoni de Montserrat va ser el precursor de l'arribada d'occidentals al Tibet.

l'Índia va coincidir aproximadament amb la sol·licitud del gran mogol Akbar, sobirà de tot el nord del país, de missioners per a la seva cort. El tercer successor d'aquesta dinastia musulmana, emparentada amb el mongol Txinguis Khan i amb el turc Tamerlà, demanava per carta als portuguesos l'enviament d'erudits cristians que li poguessin explicar els ensenyaments

La pista vaticana de Montserrat

La investigació de Josep Lluís Alay, director del Centre d'Estudis Tibetans de la Universitat de Barcelona, al voltant del missioner jesuïta a l'Índia va començar just abans de l'estiu. La troballa en l'obra francesa *Les portugais au Tibet* d'un Antonio de Monserrate, identificat al llibre com a portuguès, li va despertar la curiositat per un dels precursors que van obrir les portes del Tibet a la missió d'António de Andrade el 1624. En plenes vacances, Alay començà a furgar en l'arxiu històric de la Companyia de Jesús a Barcelona. La desconeixença del personatge, amb cognom de clara reminiscència catalana, va fer recomanable una visita al Centre Borja de Sant Cugat, on les investigacions donaren més fruits: s'hi van poder trobar reproduccions d'algunes cartes en què es detallava l'origen vigatà de Montserrat. Amb la certificació de la catalanitat del personatge, a primers de setembre Alay es traslladà fins als fons documentals jesuïtes a Roma. L'estudiós va poder espigolar, amb l'ajuda del germà Josep Antoni Yoldi, una vida que ha estat quatre segles amagada per als historiadors catalans. Les referències de Montserrat, en cartes en llatí, portuguès i parcialment en castellà, revelen una vida intensa dedicada a la conversió de pobles al catolicisme i, alhora, a l'interès per conèixer els nous mons d'Orient. Un dels detalls més sorprenents de la recerca que ha dut a terme Alay durant els darrers tres mesos és la manca gairebé absoluta de dades sobre Montserrat en la bibliografia i la historiografia catalanes, malgrat que la seva figura apareix destacada en obres com *La scoperta dei Tibet*, un estudi que li dedica tot un capítol. En contrast amb l'*Enciclopèdia catalana*, que només l'esmenta indirectament, la prestigiosa *Encyclopædia Britannica* s'hi refereix com l'autor "del primer mapa de cert detall de l'Himàlaia". Els pròxims passos d'Alay s'encomenen cap a l'Índia. **A. B. / M. C.**

MUSEU EGIPTI DE BARCELONA / MARTÍ CRESPO

Dalt, esquerra, Montserrat, en l'expedició d'Akbar cap a Kahul, va quedar impressionat per les muntanyes de l'Himalaia. Un impacte que es va plasmar en el seu famós mapa del 1590. Dalt, dreta, les comunitats de monjos budistes, amb els seus hàbits, rosaris i alguns rituals semblants als cristians, van fer pensar a Montserrat en un regne cristià perdut a l'Àsia. A sota, Velha Goa és el centre espiritual cristià de Goa, territori indi sota domini portuguès del 1510 al 1961. A la basílica del Bom Jesus hi ha les restes de sant Francesc Xavier.

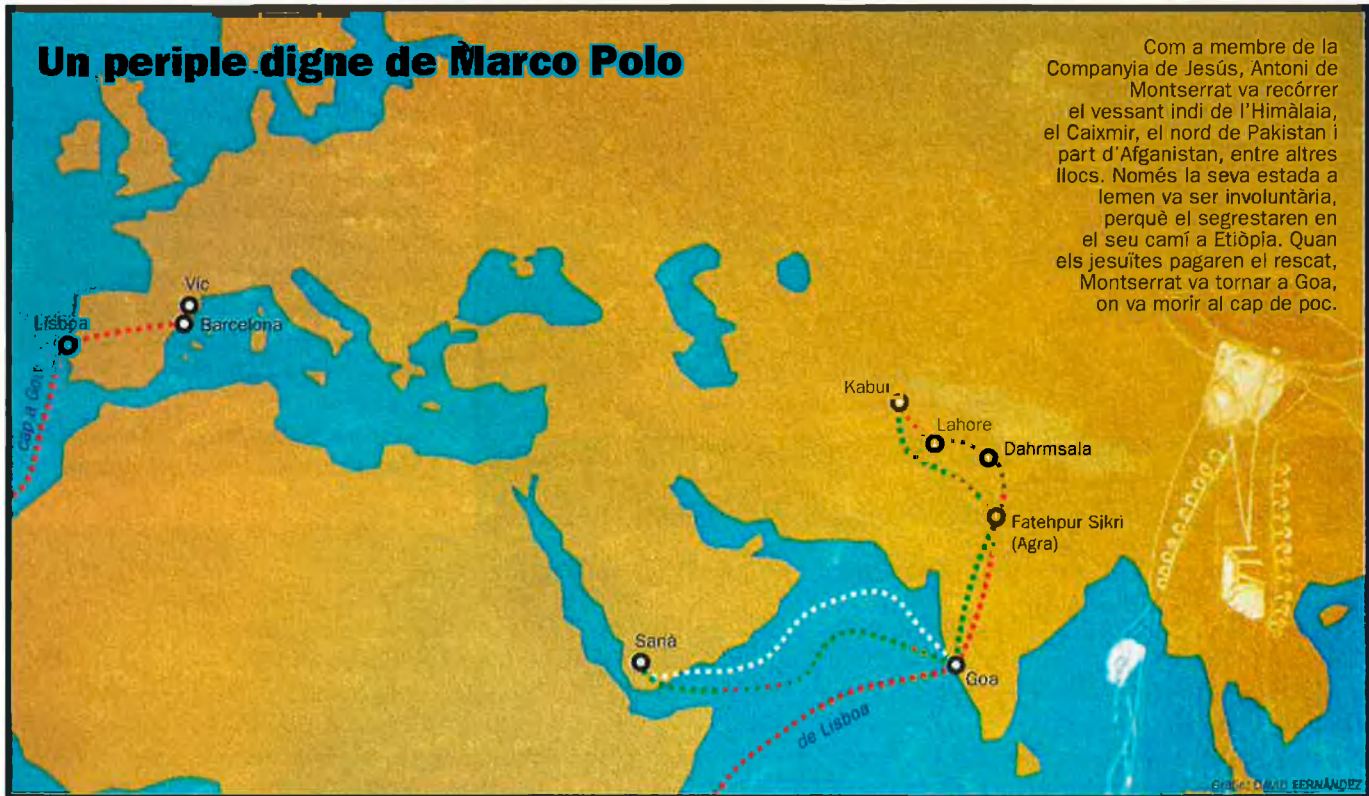
de la Bíblia i la doctrina catòlica. El 1579, el jesuïta català s'integrà en l'anomenada "Ambaixada davant el gran mogol", juntament amb el capellà italià Rodolfo Acquaviva i un tal Henriques, que segons les cròniques de l'època era un persa convers amb funcions d'interpret. El regnat d'Akbar, en ple segle XVI, representava el punt de màxima esplendor de l'imperi mogol, amb el domini d'un ampli territori que abastava des de l'Afganistan fins al nord de l'Índia, incloent-hi l'actual Pakistan. Tot i l'origen islàmic de la dinastia, el sobirà sempre va demostrar un gran interès per la resta de religions presents a les seves terres, molt influïdes per l'hinduisme, el sikhisme, el mazdaisme, el budisme, el jainisme i, al sud de l'Índia, pel cristianisme portat pels portuguesos. Una de les seves dèries, segons la documentació conservada, era crear una religió pròpia, partint de la comparació i l'eclecticisme de creences. Mogut per aquesta obsessió, l'any 1575 va obrir al voltant de la seva cort a Fatehpur Sikri (prop d'Agra) una "casa de les religions" on, amb el temps, anirien aplegant-s'hi mestres hindús, jainistes, perses,

jesuïtes i musulmans. Com a resultat d'aquesta experiència, va arribar a abandonar l'islam per fundar una religió sincrètica pròpia, la "Din-i iLahi" (religió divina), que pretenia reunir el millor de cadascuna d'aquestes creences. És en aquest context que cal situar l'arribada dels tres missioners cristians a la cort mogola el febrer de 1580.

La impossible conversió d'Akbar.

Montserrat i Acquaviva van accedir a la crida del gran mogol amb el convenciment que podrien arribar a convertir el monarca i, de retruc, estendre amb rapidesa la fe catòlica pel seu imperi. Els dos anys d'estada a la seva cort, però, els van donar prou pistes per comprendre que l'interès d'Akbar per les religions no anava més enllà de la satisfacció de l'erudició, entre d'altres motius perquè era del tot conscient de les suspicàcies que generava la seva tolerància religiosa en una cort de tradició musulmana. L'estada dels jesuïtes a Fatehpur Sikri no va ser fàcil a causa de la duresa dels debats organitzats sobre l'Alcorà i la Bíblia, els textos principals de dues religions caracteritzades a l'època per

Un periple digne de Marco Polo

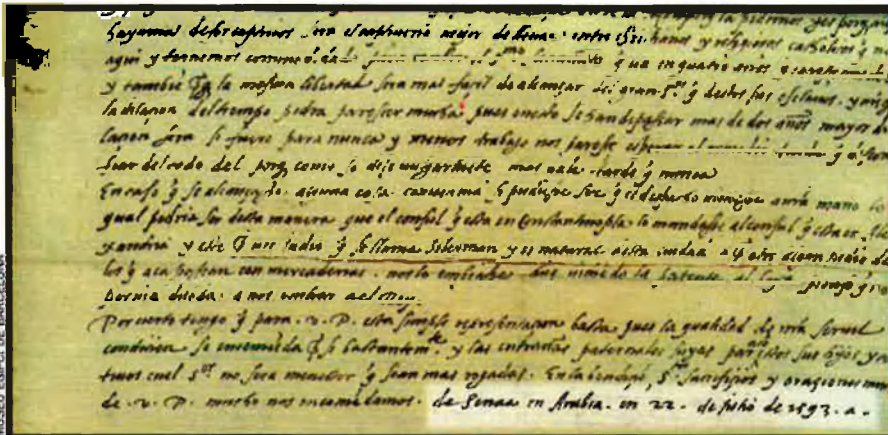
l'enfrontament (en aquelles dates la Mediterrània acollia la famosa batalla de Lepant). Al costat d'això, Akbar va demostrar sovint una gran simpatia pels capellans, als quals anomenava *padres*, tal com mostra la decisió del monarca de designar el mateix Montserrat com a tutor personal del seu fill Murad. Les desviacions d'Akbar respecte de l'islam van ser, també, l'origen d'algunes lluites de poder protagonitzades per cabdills en territoris allunyats de l'Índia. Es el cas de la revolta impulsada per un germà seu a Kabul, que va requerir la intervenció directa del gran mogol. En aquesta expedició del 1581, que va recórrer el vessant indi de l'Himàlaia, l'actual Caixmir i el nord del Pakistan fins a arribar a la capital afganesa, el sobirà es va endur també Montserrat, amb qui discutia a les nits sobre problemes teològics. Gràcies a aquest llarg recorregut el capellà vigatà, d'una banda, va escriure el seu *Commentarius* i, de l'altra, va entrar en contacte directe amb uns pobles i una geografia fins aleshores molt desconeguts per Occident. A les regions de la falda de l'Himàlaia va recollir nombrosos testimonis de caravanes

comercials provinents del Tibet. Del contacte amb aquests mercaders li van arribar informacions de l'existència d'un regne a l'altra banda de les muntanyes on, segons els comentaris, hi havia comunitats de monjos vestits amb hàbits i, encara més sorprenent per a ell, es practicaven rituals com prendre pa i vi. Uns "senyals" que segurament Montserrat devia identificar amb un dels mites més famosos de l'època a Europa: l'existència d'un regne de cristians perdut enmig de l'Àsia. Una llegenda en part fundada, ja que el cristianisme va arribar a l'extrem sud de l'Índia en èpoques tan primerenques com el segle I dC, amb el pas de l'apòstol Tomàs per l'actual costa de Kerala. N'és un curiós exemple la gran sorpresa de les primeres expedicions portugueses a l'Índia, comandades el 1498 per Vasco da Gama, el qual trobà cristians que desconeixien l'existència del papa. La pressió posterior dels musulmans, a partir del segle XI, segons Montserrat, hauria obligat aquestes primeres comunitats cristianes a desplaçar-se a l'altra banda de les muntanyes, on es mantindrien aïllades del món. Són aquestes

descripcions del monjo català, amb molta probabilitat, l'origen de l'interès dels portuguesos pel Tibet, que es materialitzarien alguns anys més tard, el 1624, amb l'expedició d'António de Andrade al sostre del món.

El 'descobridor' català del Tibet.

Nombrosos historiadors i obres identifiquen Antoni de Montserrat com el precursor de l'arribada d'occidentals al Tibet, gràcies a les seves descripcions de la zona. Anteriorment ja se n'havien tingut referències a través dels relats de Marco Polo i de dos franciscans que van viatjar a les corts dels grans khans mongols, el segle XIII. Amb tot, els seus esments de la regió es deuen al contacte amb mercaders i lames tibetans a Mongòlia mateix, on encara ara la religió predominant és la budista de ritus tibetà. Tot i que es dona per fet que Montserrat no va trepitjar mai el país, sí que va ser el primer a marcar en un mapa l'existència de *Bottant* (nom donat pels indis al Tibet, que no s'ha de confondre amb Bhutan) i, fins i tot, assenyalar-hi alguns elements orogràfics amb precisió, com el llac Mapam Iumtso. El seu mapa, del qual

MUSEU EGIPCI DE BARCELONA

Carta signada per Montserrat a Sanà (Iemen) i adreçada al general de l'orde jesuïta, Claudio Acquaviva, en què demana el pagament de la seva llibertat.

únicament s'han conservat còpies, detalla tot el nord de l'Índia, especialment l'Himàlaia. Hi ha perfectament situades 170 ciutats, amb la latitud i la longitud corresponents, i amb un marge d'error d'un sol grau establert a pols de brúixola. La pèrdua d'aquest document va representar un fre per al desenvolupament de la cartografia de la regió, ja que no és fins al segle XIX que no hi torna a haver plànols amb el mateix volum d'informació que el de Montserrat.

Acabada la campanya a Kabul, Akbar i Montserrat van tornar a Fatehpur

Tibetans, més a prop que mai

El Museu Egipci de Barcelona va obrir les portes la setmana passada als tibetans, un dels pobles més desconeguts de la terra i que alhora acumula més adhesions de solidaritat arreu dels cinc continents. Tots els aspectes del Tibet, més enllà dels tòpics, es revelen en una exposició.

Han forjat al llarg dels segles una identitat comuna fonamentada en el medi geogràfic, la llengua i la religió, que sovint ha estat víctima a Occident d'un reduccionisme producte del desconeixement. La seva història ha estat tan enrevesada com la de qualsevol altre poble, amb èpoques d'aliances o de ferotge enfrontament polític amb els veïns xinesos, mongols, manxús, àrabs i uigurs. Els viatgers han donat fe de l'intercanvi cultural i espiritual amb el subcontinent indi, amb els mongols de les estepes i també amb les expedicions europees des del segle XVII. No ha estat, doncs, un poble aïllat de la resta del món. Ja al segle XIII les corts veïnes acollien testimonis de primera mà d'aquelles terres properes i llunyanes alhora. I encara ara, per als europeus, la imatge del Tibet es resumeix en la figura del dalai-lama, sense saber que la majoria dels tibetans no viuen als monestirs, que tenen una història laica i que pateixen una diàspora enormement superior al símbol de les 100.000 persones que han hagut d'exiliar-se des del 1959 dels territoris integrats a la República Popular de la Xina. En un espai cent vegades més gran que Catalunya, el Tibet històric s'estén més enllà de la seva regió autònoma pels estats de la Xina, Bhutan, l'Índia, el Nepal i el Pakistan.

Amb la voluntat de transmetre les línies bàsiques de la seva civilització i de la mateixa manera que el missioner català ho va intentar fa més de quatre-cents anys, el Museu Egipci acull del 14 de desembre al 27 de maig l'exposició "El secret del Tibet", que repassa la trajectòria dels tibetans des dels punts de vista històric, literari, artístic i religiós. Segons el president del museu, Jordi Clos, la mostra s'ha plantejat amb textos, imatges, objectes d'art i vestuari "per fer-la eminentment didàctica i per a un públic familiar". "No se n'ha fet cap de tan completa i àmplia, que superi

l'estricta interès pel budisme tibetà", afegeix el comissari de l'exposició, Josep Lluís Alay, que també signa el llibre-catàleg. La història del "català oblidat" Antoni de Montserrat, amb què es tanca l'exposició, descobreix l'últim misteri del Tibet. Paral·lelament, en els mesos que estigui oberta la mostra, s'han previst diverses activitats relacionades, des de xerrades i tallers fins a projeccions d'audiovisuals. Entre les cites més destacades hi ha la conferència "Antoni de Montserrat, descobrir el Tibet al segle XVI" (27 de març) i el curs "La civilització tibetana" (del 16 de juny al 20 de juliol).

I coincidint amb el quatre-cents aniversari de la mort del missioner, Pagès Editors ha publicat *Història dels tibetans*, també signat per Alay. L'editor Ramon Badia, que ja havia traduït *Les rebels de l'Himàlaia* del francès Philippe Brousard, va recordar en la presentació d'ara fa tres setmanes que enguany el Tibet també és actualitat pel cinquantè aniversari de l'ocupació xinesa. El llibre d'Alay fa una anàlisi de la història del país de les neus per explicar les arrels de l'actual conflicte, i posa de manifest l'estira-i-arroña entre la voluntat tibetana de decidir el seu futur i les raons xineses per mantenir un coixí fronterer enfront de la puixança índia i per controlar recursos minerals i, sobretot, l'aixeta d'aigua de l'est asiàtic, l'or del segle XXI. Per al lector català, el llibre té el valor afegit d'adaptar directament del tibetà tota la toponímia major i la nomenclatura de la regió en un mapa i una llista de termes, amb transcripció inclosa. A petició de l'editor, l'autor incorpora en els capítols finals referències als últims esdeveniments de la zona, com la reunió de Barcelona del 1999 i la fugida del karmapa-lama a l'Índia el gener del 2000 (vegeu EL TEMPS, núm. 846), que dibuixen un panorama no gaire optimista. Josep Lluís Alay alerta que l'estratègia de Pequín de confiar en el temps per liquidar el vell enemic dalai-lama, perquè deixa de banda el paper neutralitzador que ha exercit durant els últims quaranta anys de la creixent violència interna dels tibetans. **A.B. / M. C.**

Cronologia del món i de Montserrat

Cronologia de la vida de Montserrat

1536 Neix a Vic.

1556 Akbar, emperador mogol amb tretze anys.

1556 Entra a l'orde jesuïta.

1557 Montserrat se'n va a Lisboa.

1571 Akbar funda la ciutat de Fatehpur Sikri, al nord de l'Índia.

1574 Montserrat és enviat a Goa.

1575 Akbar crea una "casa de les religions".

1580 Montserrat, Acquaviva i Henriques arriben a la cort del gran mogol.

1581 Expedició a Kabul, passant per l'Himàlaia.

1582 Tornada a Goa.

1589 Ambaixada a Etiòpia amb Pedro Páez.

1590 Capturat al Iemen.

1596 Obté la llibertat i es trasllada a Goa.

1600 Mor a l'Índia.

1605 Jahangir, emperador mogol succeeix Akbar.

Cronologia del món

1520 Revolta de les Germanies a Mallorca i València.

1543 Els espanyols s'instal·len a les Filipines.

1545 Concili de Trento (XIX concili).

1547 Neix a Alcalá de Henares Miguel de Cervantes.

1550 Bartolomé de las Casas escriu *Brevísima relación de la destrucción de las Indias*.

1552 El missioner jesuïta Francesc Xavier arriba a Goa.

1554 El geògraf Gerard Mercator dibuixa un gran mapa d'Europa a escala 1/4.360.000.

1556 Felip II, rei de Castella.

1556 Mort d'Ignasi de Loiola, fundador i primer general de la Companyia de Jesús.

1557 Macau, cedit per l'emperador Ming als portuguesos.

1560 Neix William Shakespeare a Stratford upon Avon.

1560 Neix a Pisa Galileu.

1571 Batalla de Lepant.

1571 Els tàtars cremen Moscou.

1582 Calendari gregorià, del papa Gregori XIII.

1588 Desastre de l'Armada Invencible de Felip II a Anglaterra.

1600 Tres milions de pelegrins al jubileu de Roma.

1609 Expulsió dels moriscos a la península Ibèrica.

1624 Expedició d'António de Andrade al Tibet

Sikri, on es va donar per acabada la missió jesuïta a la cort. En el viatge fins a Goa, on va arribar el 1582, va ser capturat més d'un cop per aliats mogols que desconeixien el seu paper d'ambaixador. El destí li reservava, però, noves aventures lluny del territori portuguès de l'Índia. El 1589 va rebre l'encàrrec d'una altra missió diplomàtica, de caràcter polític i religiós, al continent africà. L'imperi cristià d'Etiòpia, amb patriarcat propi, passava problemes per la pressió dels musulmans de Somàlia. El rei espanyol Felip II volia donar suport a l'emperador etiòp i va recórrer a la Companyia

de Jesús per fer-li arribar una carta. Els designats per a la missió van ser Montserrat i el jesuïta castellà Pedro Páez, embarcats com a mercaders cap a l'Àfrica pel temor de caure presos de la pirateria turca, que aleshores infestava les costes meridionals d'Aràbia. Unes costes on, justament, l'ambaixada va naufragar i va ser capturada. En plena època de l'imperi otomà, principal enemic de Felip II, van ser traslladats com a presoners, en un llarg recorregut pel desert, davant el comandant turc del Iemen, establert a la ciutat septentrional de Sanà. A les presons iemenites s'hi van passar sis anys,

mentre esperaven el pagament del rescat imposat per les autoritats turques. Durant aquest temps, Montserrat va escriure un grapat de cartes al general de l'orde a Roma, Claudio Acquaviva, i bona part dels seus relats. El 1596 la Companyia va pagar els mil ducats de la seva llibertat. Fins a la seva mort, el 1600, Montserrat només va tenir temps per tornar a Goa, molt afectat físicament, i exercir de rector a Salcete. El seu company Pedro Páez, dut per la fe de l'època, va poder arribar a Etiòpia.

*Albert Balanzà
Martí Crespo*